

© *А. В. Кройтор*

територіальної розпорошеності активно втручатися в питання управління державою, яка повинна складати привілей середньо-заможного класу суспільства. Аристотель вважав вічним рабовласницьке суспільство, в його поділі на рабів і рабовласників він бачив прояв відповідного закону природи [Аристотель, с. 386].

Аристотель розрізняв три хороші і три погані форми управління державою. Добрими він вважав форми, за яких виключена можливість корисливого використання влади, а сама влада служить всьому суспільству. Форми держави філософ розподіляє таким чином: «три види правильні – царська влада, аристократія, політія – і три відхиляються від них – тиранія – від царської влади, олігархія – від аристократії, демократія – від політії» [Аристотель, с. 488]. За Аристотелем, кращі форми держави – монархія, аристократія і «політія» (влада озброєного середнього класу), заснована на змішуванні олігархії і демократії: «Державний лад в цілому є не демократією і не олігархією, але середнім між ними – тим, що називається політією; повноправними є при ній тільки ті, хто носить важке озброєння» [Аристотель, с. 417]. Навпаки, протилежними видами трьох зазначених форм Аристотель вважав тиранію, чисту олігархію і крайню демократію [Аристотель, с. 489] і протиставляв їм рабовласницький устрій міст-держав [Аристотель, с. 444-485]. Аристотель був противником великих державних утворень.

Подальші трансформації вчення про владу пов'язані з новими культурними умовами, в яких опинився світ. У постантичному часі ідея правлячого початку Логосу, першооснови, субстанції відроджується і зміцнюється в період Відродження. Вона обумовлює і характер вчення про політичну владу. Саме в цей час стає зрозуміло, що в західноєвропейській культурній традиції проблема влади зміцнюється і закріплюється як проблема політична: влада зв'язується з політичним управлінням, з державою. До цього часу відбулися зміни і в стилі філософського мислення. Як про істотну зміну необхідно говорити про таку, що виявляється у пріоритеті гносеологічних проблем над онтологічною давньогрецькою традицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крimeць Л. В., Пальчик С. І. Аксіологічні аспекти патріотизму в контексті соціального управління: монографія / Людмила Володимирівна Крimeць, Сергій Іванович Пальчик. – Київ: Поліграфічний центр НУОУ, 2013. – 250 с.
2. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М.: Алетейя, СПб., 1998. – С.25-28.
3. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Фридрих Ницше. – М.: REFL-book, 1994. – 352 с.
4. Соловьев В. С. Сочинения. История России с древнейших времён / В. С. Соловьев. – Т. IX. – М.: Мысль, 1992. – 560 с.
5. Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М.: Республика, 1992. – 510 с.
6. Фуко М. Интеллектуалы и власть / М. Фуко // Статьи и интервью. – Ч. I. – М.: Пра, 2002. – 381 с.
7. Хабермас Ю. Производительная сила коммуникации / Юрген Хабермас // Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. – М.: АО «КАМІ». Изд. Центр АCADEMIA, 1995. – 245 с.
8. Шелер М. Положение человека в Космосе / М. Шелер. Избранные произведения. – М.: Гнозис, 1994. – 490 с.
9. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр. Собр. соч. в 5-ти т.; [пер. с нем. Ю. А. Айхенвальда]. – Т. 1. – М.: Московский клуб. – 395 с.

УДК 323.2 (477). 001.73

А. В. Кройтор - асистент кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса

РОЛЬ ВИБОРІВ У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Статтю присвячено дослідженню ролі виборчих кампаній у процесі демократизації діяльності політичних партій. Визначено вплив типу виборчої кампанії (мажоритарна, пропорційна, змішана) на процес ротації політичної еліти та демократизацію партійної взаємодії.

Обґрунтовано, що виборчі кампанії виступають дієвим механізмом розвитку політичних партій, горизонтальної та вертикальної взаємодії всередині партій. За допомогою інституційного підходу досліджено діяльність політичних партій та основні закономірності їх інституціоналізації. Відзначено, що вибори можуть сприяти демократизації діяльності політичних партій, а можуть закріплювати владу партійної олігархії.

Ключові слова: політичні партії, вибори, демократизація, партійна діяльність, внутрішньопартійна взаємодія, партійна еліта.

РОЛЬ ВЫБОРОВ В ПРОЦЕССЕ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

Статья посвящена исследованию роли избирательных кампаний в процессе демократизации деятельности политических партий. Определено влияние типа избирательной кампании (мажоритарная, пропорциональная, смешанная) на процесс ротации политической элиты и демократизацию партийного взаимодействия.

Обосновано, что электоральные кампании выступают действенным механизмом развития политических партий, горизонтального и вертикального взаимодействия внутри партий. С помощью институционального подхода исследована деятельность политических партий и основные закономерности их институционализации. Отмечено, что выборы могут способствовать демократизации деятельности политических партий, а могут закреплять власть партийной олигархии.

Ключевые слова: политические партии, выборы, демократизация, партийная деятельность, внутривнутрипартийное взаимодействие, партийная элита.

THE ROLE OF ELECTIONS IN THE DEMOCRATIZATION OF POLITICAL PARTIES

The article studies the role of election campaigns in the democratization of political parties. The influence of election type (majority, proportional, mixed) is revealed on the process of rotation of political elite and democratization of party interaction.

Election campaigns are founded to be the effective mechanism of development of political parties, of horizontal and vertical collaboration within the parties. By means of institutional approach, activities of political parties are examined as well as the main patterns of their institutionalization. It is noted that the elections can contribute to the democratization of political parties, and they may consolidate the power of the party oligarchy.

Keywords: political parties, elections, democratization, party activities, intraparty interactions, party elite.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Актуальність теми дослідження обумовлена взаємним впливом партійної та виборчої системи у процесі демократизації. Не лише партії впливають на хід виборчих кампаній, виступаючи головними суб'єктами (колективними акторами) виборчих змагань та формуючи фракції у парламенті за їх результатами.

У виборчий період мова йде про боротьбу партійних еліт за політичну владу – за право керувати державою, здійснювати процес урядування та реалізації публічної політики. Проблеми, пов'язані з демократизацією діяльності політичних партій та ротацією партійних еліт набувають особливої актуальності в контексті виборчих кампаній.

У процесі формування демократичного партійного простору принципова роль належить типу виборчої системи. Проблема впливу виборів на демократизацію діяльності політичних партій полягає у необхідності визначення оптимального типу виборчої системи, який би забезпечував повноцінне представництво інтересів соціальних та політичних груп та відповідним чином структурував парламент.

Очевидно, що від того, наскільки адекватним буде представництво групових інтересів у парламенті, залежить легітимність влади і її політичних рішень. Проте, поляризація поглядів політичних акторів і їх представництва в парламенті здатне уповільнити або й унеможливити процеси законотворення.

На сучасному етапі розвитку політичної системи України відбувається трансформація партійної системи, пов'язана із поверненням до президентської республіки (яка, на відміну від

парламентсько-президентської не передбачає утворення коаліції у парламенті з метою формування уряду) та зі зміною виборчої системи.

У сучасних умовах в політичному просторі домінують партії «закритого» типу, актив яких представляє інтереси певних фінансових та промислових груп.

На думку українського автора Б. Гагалюка, «Сучасні українські політичні партії...об'єктивно не могли знайти чітких соціальних адрес, стати виразниками інтересів конкретних соціальних верств. Маємо констатувати виокремлення сьогодні групи партій, які претендують на симпатії практично усього електорату і, водночас, функціонують як «бізнес-проекти», створені для розв'язання та лобювання інтересів певних політико-економічних груп» [1, с. 152].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На різних історичних етапах важливе значення у дослідженнях ролі виборів у процесі демократизації політичних партій взаємодії мають праці Т. Гобса, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Ст. Мілля, Ш. Монтеск'є, А. де Токвіля, Е. Берка, Д. Г'юма, Г. Спенсера, К. Маркса, М. Острогорського, М. Вебера, Р. Міхельса, В. Парето, Й. Шумпетера, А. Лейпгарда, Дж. Сарторі, Д. Растоу, О. Тоффлера, М. Олсона та ін.

Дослідження проблем демократизації політичних партій належить до одного із головних напрямків політичного аналізу діяльності політичних партій. Фундамент наукових досліджень з питань внутрішньопартійної демократії становить відомий залізний «закон олігархії» Р. Міхельса, який започаткував дослідження взаємодії між партійною олігархією та масами.

Взаємовплив виборчої системи та демократизації політичних партій досліджувався у роботах зарубіжних авторів М. Дюверже, Дж. Сарторі, Дж. Елстера, К. Оффе, Т. Кіса, Х. Лінца, Д. Горовіца, С. Мейнверінга, А. Лейпхарта, Р. Міхельса, Д. Растоу та ін.

З точки зору предмету даної статті окремо слід відзначити дослідження електоральних систем та виборчих кампаній в Україні, які належать таким авторам, як С. Андреев, В. Андрущенко, Є. Афонін, В. Бебик, Д. Видрін, М. Головатий, М. Михальченко, С. Наумкіна, Р. Павлено, А. Пойченко, Г. Почепцов, Г. Пушкарьова, А. Романюк, В. Токовенко, В. Цвих, О. Чемшит, Ю. Шведа, Ю. Шайгородський, Ю. Якіменко, Д. Яковлев та ін.

У роботах К. Байме, М. Дюверже, Дж. Сарторі та інших представлено основні підходи до типологізації політичних партій у демократичному суспільстві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити роль виборів у процесі демократизації політичних партій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування багатопартійної політичної системи в Україні пройшов декілька етапів. На першому етапі (після проголошення Незалежності) патогенез був обумовлений відсутністю політичного плюралізму, однопартійною політичною системою. У подальшому партійна система країни еволюціонує від однопартійної до багатопартійної системи поляризованого плюралізму з вираженим регіональним поділом, що посилює конкуренцію політичних партій за контроль над органами державної влади.

До характеристик сучасної партійної системи можна віднести:

- зростання ролі партій у політичному процесі, зокрема – у діяльності парламенту;
- позиціонування політичних партій, їх розподіл за критерієм «провладні – опозиційні»;
- формування «партії влади». В сучасних умовах йде процес створення партійних структур на базі центрів впливу, що організуються навколо інститутів державної влади;
- проблема трансформації передвиборчих технологій у діяльності політичних партій на ефективну стратегію демократичного врядування після здобуття партією влади;
- загальна невизначеність щодо політичних ідеологій як у громадській думці, так і в діяльності партійних структур, розмитість шкали «праві – центр – ліві» має наслідком створення квазіпартійних угруповань. Мова йде про симуляцію ідеології, що виражається навіть в назвах деяких українських партій.

При цьому процеси «ідеологізації» політичного простору мають два взаємопов'язаних контексти. З одного боку, посткомуністичний, коли суспільство втомилось від панування єдиної тоталітарної комуністичної ідеології, що визначала діяльність в усіх сферах суспільного життя – від спорту й культури до економіки й політики.

З іншого боку – сучасні загальносвітові трансформації ідеологій, під впливом яких сам концепт ідеології зазнає змін й перестає бути лише політичною доктриною;

- структурування політичних партій навколо лідерів («локомотивів рейтингу»), персоналізація виборчих кампаній партій.

У сучасному політичному процесі зростає роль політичних партій, але політикам та представникам громадянського суспільства потрібен певний час для трансформацій партій у ефективний механізм взаємодії влади та громадян.

Внутрішньопартійна взаємодія між лідерами, партійною елітою, рядовими членами партії та її прихильниками у ході виборчих кампаній відіграє важливу роль у демократизації політичних партій. Очевидно, що якщо не буде демократії у внутрішньопартійній взаємодії, то після отримання державної влади вони будуть відтворювати авторитарний стиль управління на більш високому – державному рівні.

Формування демократичної моделі діяльності політичних партій ускладнюється наступними факторами, що найбільш рельєфно проявляються у ході виборчих змагань: – обмеження та труднощі у процесі горизонтальної та вертикальної комунікації; – відсутність професійного та ефективного політичного менеджменту; – авторитарний стиль партійного лідерства; – необмежений термін перебування на своїх посадах лідерів та керівництва партії; – недостатній рівень політичної активності та політичної участі громадян; – тоталітарна ідеологія, яка залишається основою програм та діяльності деяких (як лівих, так і правих) партій.

До характерних ознак демократизації партійної діяльності відносяться свобода висловлювань членів партії, залучення членів партії до політичної активності у виборчий та міжвиборчий періоди, гендерна рівність, терпимість та толерантність у внутрішньопартійних відносинах, визначена процедура прийняття рішень, підзвітність лідерів та ін.

Політична активність громадян обмежує свободу дії партійного керівництва й, водночас, знижує ефективність та гнучкість партійної організації, спрямованих на досягнення головної мети – отримання максимальної кількості голосів виборців. Оптимальне використання шансів на перемогу на виборах вимагає ефективного застосування наявних ресурсів (час, люди, гроші та ін.), а цього найкраще можна досягти шляхом централізації влади та зосередження повноважень щодо прийняття рішень у руках партійного керівництва, орієнтованого на виборців.

Визначаючи правила проведення виборчих кампаній, держава законодавчо регулює питання, що стосуються як функціонування, так і організаційної побудови партії. Висуває чітко визначені вимоги щодо структури, чисельності, територіального масштабу, діяльності у виборчий період тощо.

Партійний статут фіксує форми організації, методи партійної роботи та принципи внутрішньопартійної взаємодії. Процеси формування ієрархії всередині партії, структура вертикальної та горизонтальної взаємодії знаходять своє закріплення у нормах статуту політичної партії.

Так, у статуті визначаються повноваження з'їзду партії. Якщо розглядати партійні статuti українських партій, то можна побачити певні відмінності у трактуванні ролі та місця партійного з'їзду у внутрішньопартійній взаємодії. Так, у статуті Партії регіонів визначено, що достатньо присутності більше половини обраних делегатів для того, щоби вважати з'їзд повноважним. Рішення на з'їзді приймаються більшістю голосів присутніх делегатів, окрім тих питань, щодо яких діючим Статутом передбачений інший порядок прийняття рішень [5]. Така ж норма прописана і у статутах Соціалістичної партії України, Народно-демократичної партії та інших.

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» встановило інші статутні норми для повноважень з'їзду. З'їзд правомочний, якщо у його роботі беруть участь не менше 2/3 обраних делегатів [3].

У статуті партії є норма щодо кооптації керівних органів (введення до їх складу нових членів без проведення додаткових виборів), яка порушує принцип виборності: «У період між з'їздами Політична рада партії, в разі потреби, у межах визначеної з'їздом чисельності Політичної ради може кооптувати до свого складу авторитетних членів партії, а також виводити із складу Політичної ради тих її членів, що не беруть активної участі в роботі або втратили зв'язок з партією» [3].

Не всі політичні партії в Україні відображають у статутах норми діяльності депутатів різних рівнів, а переходячи на роботу до органів державної влади та місцевого самоврядування, член партії припиняє своє членство.

Комуністична партія України зобов'язує своїх членів вивчати і творчо застосовувати в практичній роботі марксистсько-ленінське вчення, Програму партії та інші партійні документи. Самостійна ініціатива члена партії строго заборонена: «Самовисування чи висування членів партії кандидатами в народні депутати України і депутати рад усіх рівнів, а також сільськими, селищними і міськими головами без рішення відповідних регіональних партійних організацій, ЦК або з'їзду Компартії України розцінюються як дії, якими вони ставлять себе поза партією» [4]. Важливі рішення

приймаються керівними органами партії, а не місцевими осередками, що також не сприяє демократизації внутрішньопартійним відносинам.

Однією із головних причин закритості прийняття партійних рішень та непрозорості внутрішньопартійної взаємодії виступає проблеми фінансового забезпечення як поточної діяльності партійних структур так і участі партії у виборчих кампаніях. В електоральний період діяльність політичної партії спрямована на досягнення визначеного результату, що передбачає врахування громадської думки, мотивів голосування виборців.

Одним із головних чинників, здатних забезпечити підтримку виборців, виступає діяльність лідера партії («локомотиву рейтингу», який очолює виборчий список партії).

З одного боку, ідентифікація партії із лідером сприяє позиціонуванню політичної партії у виборчому просторі, раціоналізує вибір громадян, зводячи до параметру оцінки діяльності лідера, спрощує його. З іншого боку, це стимулює створення партій лідерського типу з авторитарною внутрішньою організацією та зосереджує виборчу кампанії партії виключно на особистості лідера та його обіцянках, а не ідеології та програмових засадах.

Варто погодитись із М. Головатим у тому, що «важливою складовою сучасної внутрішньопартійної діяльності є кадрова політика партійних лідерів. Керівники партій використовують усі можливості для зміцнення та розширення рядів своєї партійної організації. Партійний лідер має донести до свідомості майбутніх членів партії довіру до висунутих цілей та запропонованих методів їх досягнення. Слід зазначити, що для партійного лідера надто важливо зуміти підібрати для роботи в партії найбільш талановиті, кваліфіковані та віддані справі кадри. В партійному апараті керівник прагне мати вже осіб, які широковідомі та популярні серед населення. Адже вони можуть підняти авторитет партійної організації» [2, с. 48].

Серед проблем демократизації діяльності політичних партій під час виборчих кампаній слід виділити наступні.

По-перше, первинні осередки розглядають та оцінюють запропоновані керівництвом партійні документи та стратегії; делегують своїх представників на загальнопартійні з'їзди; вносять пропозиції щодо кандидатів у народні депутати України. Списки кандидатів «пакетно» затверджуються з'їздами партій. Проте процедура формування списків кандидатів у народні депутати України чітко не прописана ані у статутних документах політичних партій, ані на законодавчому рівні. За статутами деяких партій значні повноваження надаються керівним органам. При цьому тільки у деяких випадках передбачається, що керівні органи партій складаються з урахуванням регіонального представництва.

По-друге, партійні лідери прагнуть до консерватизму та посилення своєї влади, зосереджуючи декілька посад у партійному апараті. Часто, після партійного обрання до найвищого партійного органу, представники партійної еліти не відмовляються від попередніх посад в органах нижчого організаційного рівня.

По-третє, партійні лідери прагнуть не допускати рядових членів до прийняття рішень, створюючи ілюзію їхньої участі. Вхідження рядових членів до партійної верхівки ускладнюється через деякі вагомні чинники: престиж мандата, попередні партійні досягнення, приналежність до певної соціальної групи, рівень представництва, особиста бездоганність, популярність серед народу, показник участі у суспільному житті. Така фільтрація кадрів з боку партійного керівництва сприяє контрольованому та поступовому просуванню нових активістів партії до складу керівництва.

Традиційно зумовлена виборча орієнтація населення України на персоніфікацію політичного процесу та партійних організацій обумовлює посилення ролі лідера. Такий розвиток внутрішньопартійного життя неодмінно приведе до перетворення партії на жорстку авторитарну закриту структуру для обслуговування інтересів партійного керівництва і, як наслідок, у майбутньому до її розколу.

В останні десятиліття у партійній діяльності під час виборів виразно проявився ще один важливий тренд. Незалежно від політичної ідеології та внутрішньопартійної структури політичні партії стали робити акцент у своїй діяльності на комунікативні технології впливу на суспільство (політична реклама, пропаганда, політичний PR). Поступово ця загальносвітова тенденція поширилась і на Україну, створюючи умови для медіатизації політики, перетворення політики на медіа-процес, появи феноменів «реальної віртуальності» та «віртуальної демократії». Політичні партії, як і звичайні компанії, які хочуть продати свій товар, проводять партійні заходи як PR-акції. В першу чергу, мова йде про постановку та режисуру партійних з'їздів, які перетворюються на яскраве

шоу та демонструються у прямому ефірі. Під час проведення таких з'їздів можна помітити багато елементів, джерела яких сягають радянських традицій проведення урочистих заходів.

За такої візуальної привабливої обкладинки внутрішньопартійна діяльність еліт та лідерів характеризується закритістю, конфлікти не стають публічними та ігноруються офіційними сайтами та іншими медіа-ресурсами партій. Зазвичай, пов'язані фінансово-економічними інтересами партійні керівники замовчують суперечки, які відбуваються у внутрішньопартійній взаємодії.

У електоральний період, незалежно від типу виборчої системи (громадяни України отримали досвід участі у виборах за мажоритарною, пропорційною та змішаною системами) сформовано компактну групу стійких і впливових політичних партій-лідерів (КПУ, Партія регіонів, Батьківщина, УДАР, «Свобода» та ін.), кожна з яких представляє і захищає конкретні суспільні й приватні інтереси. У виборчих кампаніях партійний дискурс розгортається навколо таких тем, як зовнішньополітичний вибір, питання мови, культури, релігії, історія та ін. Відсутність у політичних партій чіткої політичної ідеології має наслідком розмитість принципів державного управління у разі приходу її представників до влади.

Наступні виборчі кампанії продемонструють рівень довіри до таких ідеологічно еклектичних партій та блоків, що намагаються охопити всі соціальні групи, формуючи та реформуючи нові «мегаблоки» та «партії» влади.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати досліджень проблематики політичних партій як суб'єктів демократичних перетворень слід відзначити наступне.

По-перше, політичні партії у виборах орієнтуються здебільшого не на ідеологію, а на комунікативні технології організації виборчих кампаній. Визначення цільової групи впливу політичної реклами та пропаганди виходить із того, що найбільш активно голосують пенсіонери, малозабезпечені групи населення та представники бюджетної сфери. У програмах політичних партій відбувається суперечливе поєднання ліберальних принципів у економічній та політичній доктрині партії та соціалістичних й патерналістських положень (обіцянок підвищення заробітних плат та пенсій, відміна пенсійної реформи та ін.).

По-друге, вага політичних партій зростає у парламентсько-президентській формі правління та з обранням у ради всіх рівнів (за виключенням селищних) депутатів за партійними виборчими списками. Це, у свою чергу, призводить до розподілу посад у виконавчій владі за партійною ознакою. Враховуючи невелику роль ідеологічних пріоритетів та політичних програм у діяльності певної частини політичних партій (як парламентських, так і непарламентських), можна говорити про те, що консолідація навколо лідерів («локомотивів» рейтингу) певних груп політиків та бізнесменів пояснюється бажанням отримати й утримати державну владу. У цьому сенсі ротація політичних еліт може призвести до поєднання державної влади та партійних структур задля збереження впливу на прийняття рішень та впровадження державної політики.

По-третє, одне із основних протиріч у становленні партійної системи у транзитних суспільствах полягає у виборі між повноцінним представництвом й структурованим парламентом. Від того, наскільки адекватним буде представництво виборців у парламенті, залежить легітимність системи влади, зокрема, і політичних рішень, які приймаються владою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гагалюк Б. Концепт «правлячої партії» в умовах парламентаризму: сучасний політичний дискурс / Б. Гагалюк // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Вип. 55. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 152-161.
2. Головатий М. Ф. Класи і партії / М. Ф. Головатий – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – 114 с.
3. Статут Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byut.com.ua/statute.html>.
4. Статут Комуністичної партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpu.net.ua/statute/>.
5. Статут Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/meet/statute/>.